

SANAT TARİHİ NOTLARI

OSMANLI MİMARİSİ-CAMİLER

Bugün Osmanlı dönemine ait orijinal en eski yapı Bilecik'teki Orhan Gazi İmareti'dir. Ertuğrul Gazi Türbesi'nin karşısındaki tepenin yamacında bulunan yapı yıkılma tehlikesine karşı çelik konstrüksiyon iskele ile koruma altına alınmıştır. Orhangazi'nin İznik'te yaptırdığı bilinen ilk Osmanlı medresesinden ise günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmamıştır.

Bilecik Orhan Gazi İmareti

Bursa Ulu Cami

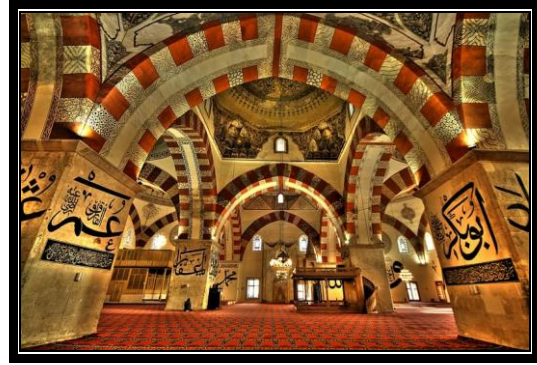
Bursa Ulu Camii Selçuklu mihrap üstü kubbesinin tüm çatıda çok sayıda tekrarlanarak uygulandığı bir örnektir. Gerek 20 adetle en fazla kubbenin uygulandığı çatıya sahip olan Bursa Ulu Camii aynı zamanda büyük ölçekli hat ve istif

örneklerine rastladığımız bir camidir. Ulu Camideki bu büyük ölçekli hat yazı örneklerine yine erken dönem camilerinden olan Edirne Eski Cami’de de tanık oluruz.

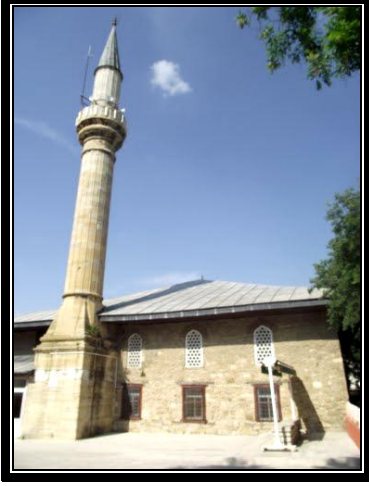
Yukarıda Bursa Ulu Camii yazı örnekleri

Aşağıda Edirne Eski Cami yazı örnekleri

Erken Osmanlı dönemi mimarisi Selçuklu mimarisinden göreceli bir ayrılışı ifade eder. Selçuklu mimarisinin unsurlarının bazı örneklerde devam ettiğini bazı örneklerde ise giderek değişmeye başladığını görebiliriz.

Örneğin bir yandan düz çatı uygulamaları devam etmektedir. Erken dönem Osmanlı mimarisinde henüz büyük ölçekli yapılara rastlanmaz. O nedenle düz çatı veya merkezi kubbe uygulamaları sorunsuz inşa edilebilmektedir. Büyük ölçekli yapılarda (yukarıda sözü edilen Bursa Ulu Cami örneğinde olduğu gibi) merkezi kubbe yerine çok sayıda küçük kubbe ile mekanın örtülmesi çözümü bulunmuştur. Edirne Eski Cami’de de çoklu kubbe uygulaması karşımıza çıkar. Buna karşılık iç mekanda çatıyı kaldıran çok sayıda sütun ve tonozun kullanıldığı görülür.

Düz çatılı Uzunköprü
Muradiye Camii

Kubbeli İznik Yeşil Cami

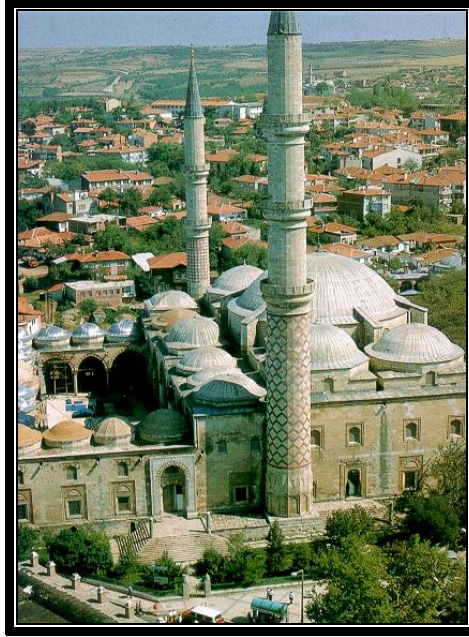
Kanuni Sultan Süleyman ile başlatabileceğimiz Osmanlı mimarisinin klasik döneminde mimari formların belli bir standart ve gelenek çizgisine kavuştuğu görülür. Erken dönemden klasik döneme geçişte (geleneğin oluşmasına yardımcı olan) iki unsura yardımcı olan iki unsura temas edilmelidir:

Birincisi son cemaat yeridir. O güne kadar uygulanmayan bu mimari unsur ilk kez Edirne Eski Cami’de karşımıza çıkar. Caminin giriş kapısı yönündeki bu eklenti namaz vakitleri dışında gelenlerin ibadetlerini yapmaları için sütunlar ve tonozlarla oluşturulmuştur. Bundan sonra artık cami yapısının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir.

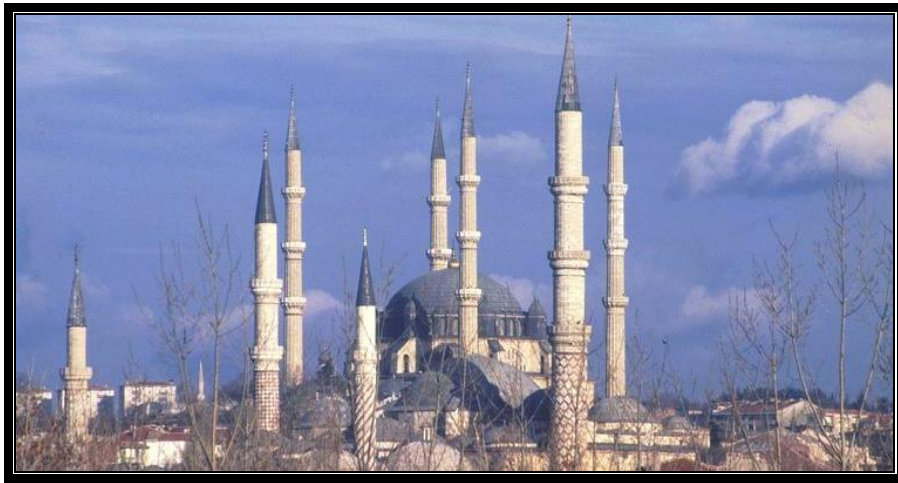

Edirne Eski Cami Son cemaat Yeri

Cami mimari geleneğine erken dönemde eklenen ikinci unsur avludur ki o da yine bir Edirne yapısında; Üç Şerefeli Cami’de uygulanmıştır. Avlu da klasik dönemdeki büyük planlı cami yapıları için vazgeçilmez bir unsurdur. Avlu cami alanını ve dolayısı ile cami kapasitesini büyüten bazı yapılarda iki katına çıkaran bir eklentidir. İlki Üç Şerefeli Cami’de görülen uygulama ile daha sonra Süleymaniye ve Sultanahmet camilerinde avlunun minare ile de yapıya daha işlevsel olarak katıldığını göreceğiz.

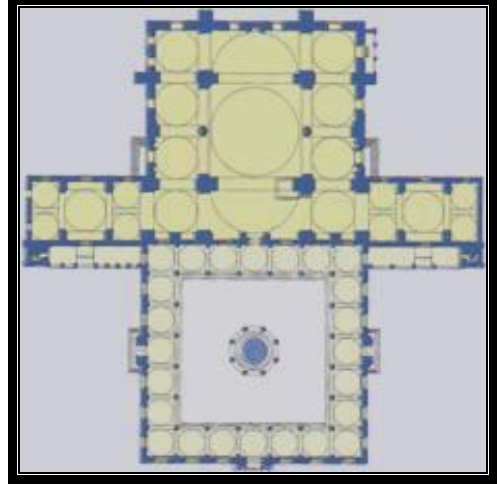
Edirne Üç Şerefeli Cami

Edirne’de mimari yenilikler getiren üç yapı aynı karede:
Eski Cami-Üç Şerefeli Cami- Selimiye Camii

Beyazıt Camii

Beyazıt Camiinin planı

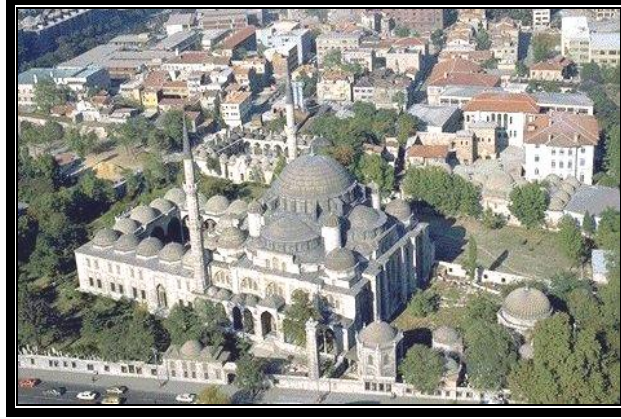
Klasik dönem Osmanlı mimarisindeki cami tiplerinden birisi “tabhaneli cami”dir. Bu cami tipi ters T oluşturacak şekilde kiblenin ters yönünde ana girişin iki yanındaki geniş mekanlarla meydana getirilir. Özellikle tekke niteliğindeki yapılarda bu cami tipine sıkça rastlanır. Tabhaneli cami tipinin en bilinen örneği Sultan II. Bayezid tarafından yaptırılmış olan ve bitişiğindeki hazirede kendisinin türbesinin de yer aldığı İstanbul Beyazıt meydanındaki Beyazıt Camii’dir.

KLASİK DÖNEMİN DAHİ ÜSTADI: MİMAR SİNAN

Klasik Osmanlı mimarisi denince akla ilk gelen ve gelmesi gereken kişi Mimar Sinan’dır. O, kendisinden önce mimaride gerçekleştirilen birSçok formu çok daha büyük ve anıtsal boyutlarda geliştirerek klasik döneme damgasını vurmuş; daha doğrusu klasik dönem Osmanlı mimarisinin formlarını bir gelenek şeklinde geliştirmiştir.

Mimar Sinan bir insan ömrü için çok fazla sayıda eser üretmiştir: 84 cami, 52 mescid, 57 medrese, 70 darülkurra, 12 türbe, 94 imaret, 122 darüşşifa, 222 suyolu kemeri, 9 köprü, 59 kervansaray, 433 ev 48 hamamdır. Ayrıca Kabe'nin kubbelerini tamir etmiş, Ayasofya'yı onarmış ve iki minare yapmıştır. Bu tablo bize Mimar Sinan’ın geniş bir kalfalar kadrosu bulunduğunu; geliştirdiği planları uygulayan bu geniş kadro ile ve aynı anda birkaç yerde birden inşaat faaliyeti sürdürdüğünü göstermektedir.

Eserlerini anlattığı “Tezkire’t-ül Bünyan” adlı kitabında “Çıralıklık eserim Şehzade, kalfalık eserim Süleymaniye ve ustalık eserim Selimiye’dir” demektedir.

Sinan’ın çıralıklık eseri:
Kanuni’nin vefat eden oğlu Mehmed için yaptırdığı Şehzade Camii

Sinan, cami mimarisinde merkezi kubbe, avlu gibi formların yanına kubbeyi taşıyıcı fil ayağı, yarım ve çeyrek kubbeler, dördlü minare formu, şerefelere ayrı çıkış yolları uygulaması, is odaları gibi yeni unsurları eklemiştir. Ayrıca onun daha öncekilerle kıyaslanamayacak büyüklük ve hacimdeki camilerinde ısıtma, akustik, aydınlatma ve havalandırma gibi mekan problemleri halledilmiştir.

Mimar Sinan kendisinden önceki var olan şekliyle, merkezi kubbenin taşıyıcılarını değiştirmiş ve geliştirmiştir. Daha önce merkezi kubbe genellikle duvarlar üzerine oturtulmakta idi. Böyle bir uygulama büyük bir hacim elde edilmesini engellemekteydi. Bu engeli aşmak için genellikle seçilen yol çoklu kubbe inşası oluyordu. Fil ayağı uygulamasını geliştiren ve bunu büyük planlı camilere tatbik eden Sinan böylelikle hem mekanı genişletmekte hem de devasa boyutlardaki kubbeyi yapı bütünlüğünü taçlandıran ancak bağımsızlığı olan bir unsur haline getiriyordu. Burada kastedilen şudur: Mimar Sinan’ın fil ayaklı camilerinde kubbe tamamen fil ayakları üzerinde taşındığından, duvarlar yıkılsa bile ayakta kalacak bir mimari eleman olarak dizayn edilmiştir. Böylelikle Mimar Sinan merkezi kubbe taşıyıcı unsuru için –duvarlara yaptığı baskı nedeniyle yuvarlak formu bozulan ve ancak payanda desteğiyle ayakta durabilen Ayasofya’dan beri- aranan cevabı bulmuş olmaktadır. Fil ayakları Süleymaniye’de dikdörtgen iken Selimiye’de silindirik forma dönüşecektir.

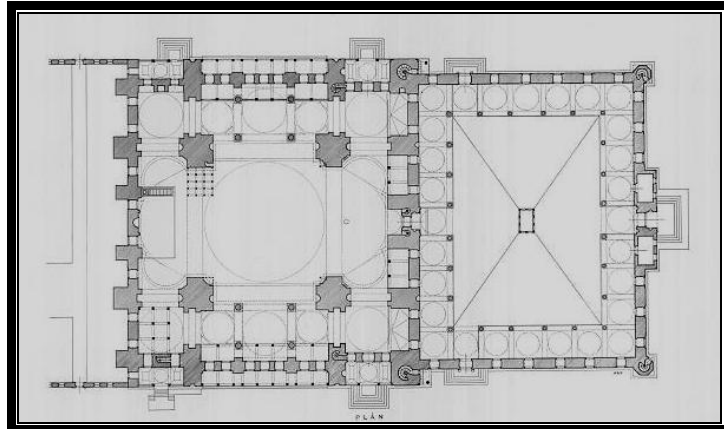
İç mimari detaylar ve özellikle fil ayakları üzerindeki oylumlar ile mekanın her yerinde aynı debide ve tek bir ses duyulmasını sağlayan bir akustik düzeni Sinan'ın dehasının eseridir.

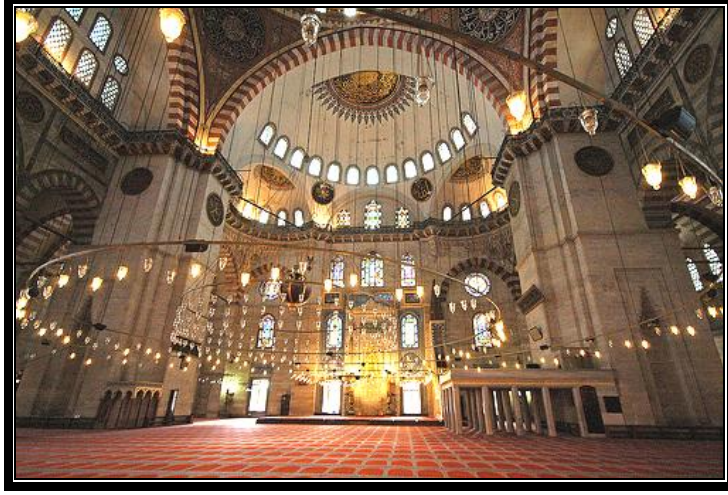
Çok sayıdaki yağ kandili ile mekanın aydınlatılması sağlanırken; yağ kandillerinden çıkan is, "is odası" adı verilen ve kubbedeki hava akımının dışarı atılmasını sağlayan bir holden geçirilerek mekan dışına çıkarılmaktadır. İs bu odadan geçerken duvarlara yapışmakta ve çini mürekkep imalatında kullanılmaktadır. Bu yolla is nedeniyle birkaç yılda kararabilecek olan merkezi kubbe ve mekanın diğer iç unsurları uzun yüzyıllar temiz kalmaktadır.

Sinan, Süleymaniye'de –başka camilerde olmayan bir uygulama ile- minare ve şerefe sayılarıyla bir sembolizm meydana getirmiştir. Süleymaniye'nin dört minaresi Kanuni'nin İstanbul'un fethinden sonraki dördüncü, on şerefe ise kuruluştan itibaren onuncu hükümdar oluşunu simgelemektedir.

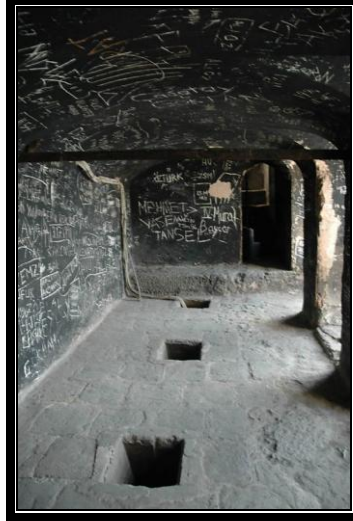

Mimar Sinan'ın kalfalık eseri: Süleymaniye Camii ve planı

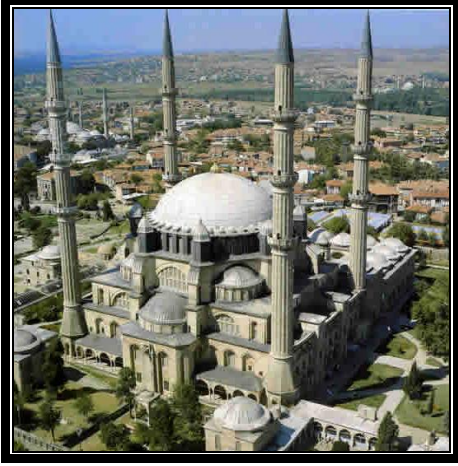
Süleymaniye'nin mihrap yönündeki iki fil ayağı ve kubbe

Süleymaniye Camii is odası
(Ana giriş kapısının üst kısmında yer almaktadır)

Mimar Sinan ustalık eserim dediği Selimiye Camii'nde o güne kadarki tecrübelerini birleştirerek olağanüstü simetrisi bulunan zarif bir eser meydana getirmiştir. Fil ayakları sekiz tane olan cami, dört köşesindeki üçer şerefeli zarif minareleri ile göz doldurmaktadır.

Hemen belirtmelidir ki; Mimar Sinan büyük ölçekli yapılardan önce uygulayacağı planın bir ölçüde maketi sayılabilecek bir cami yapmaktadır. Örneğin Rüstem Paşa Camii Selimiye'nin bir ön uygulaması sayılabilir. Mimar burada ilk kez uygulayacağı sekiz fil ayağının provasını yapmıştır.

Edirne Selimiye Camii

İstanbul Rüstem Paşa Camii

Selimiye Camii iç mekan

Rüstem Paşa Camii iç mekan

Mimar Sinan üslubu –yine onun çırağı Sedefkâr Mehmet Ağa tarafından- Sultanahmet Camii en abartılı ve en süslü düzeye ulaşmıştır. Sultanahmet Camii kendi dönemindeki tek altı minareli yapıdır. (Hatta o sırada altı minaresi bulunan Kabe'ye üstünlüğünün alameti olarak yedinci minare eklenmiştir.) Sultanahmet Camii'nin özellikle mavi rengin hakim olduğu çinileri ünlüdür ki cami bu nedenle Mavi Cami olarak da bilinir.

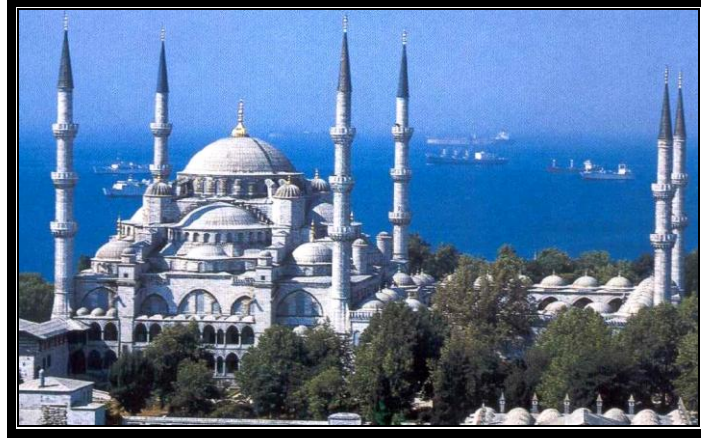
Sultanahmet Camii

Süleymaniye Camii

Selimiye Camii

Sultanahmet Camii

Minare düzenleri bakımından Sultanahmet Camii Süleymaniye ile Selimiye Camii'nin bileşkesi gibidir. Şöyle ki; Süleymaniye'deki üç şerefeli yapının arkasındaki iki ve avlu duvarındaki iki şerefeli iki olmak üzere dörtlü düzen Selimiye'nin ana mekan etrafındaki üçer şerefeli dört minare düzeni karma hale getirilmiş ve böylelikle Sultanahmet'teki ana mekan etrafındaki üçer şerefeli dört ve avlu duvarındaki ikişer şerefeli iki olmak üzere altı minareli kompozisyon elde edilmiştir.

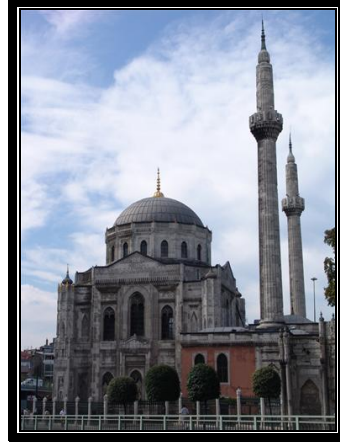
XVIII. Yüzyıl ortalarında yapılan Nuruosmaniye Camii ile Osmanlı mimarisinde barok etkisi görülmeye başlanmıştır. XIX. Yüzyılda yapılan camilerde (Dolmabahçe, Aksaray Valide Camii vb.) artık barok üslup iyiden iyiye hissedilir. Bu devirdeki gayrimüslim (özellikle Ermeni Balyan ailesi) mimarların bu yeni üslubu kullanmadaki etkileri gözardı edilmemelidir.

Nuruosmaniye Camii

Dolmabahçe Camii

Aksaray Valide Camii

SELATİN CAMİLER

Osmanlı cami mimarisinin en dikkate değer örnekleri selâtin camileridir. Adını sultan kelimesinin çoğulu olan “Selâtin” kelimesinden alan bu yapı tipi en bilinen camiler grubunu ifade eder. Bizzat padişahlar veya hanım sultanlar (Valide sultanlar, hasekiler veya sultan kızları) tarafından yaptırılan bu camiler dış ve iç bazı unsurları ile farklılaşırlar. Özellikle Mimar Sinan’ın yapıları ile selatin cami tiplerinde de (kuşkusuz bazı istisnalar ile) bir gelenek oluşmuştur. Bu geleneğin ayırt edici unsurları şunlardır:

-Selatin camileri büyük çoğunlukla en az iki minarelidir. (Ne kadar kudretli olurlarsa olsunlar paşaların ve ağaların yaptırdıkları camiler tek minarelidir.)

-Hanım sultanların yaptırdığı camilerde minareler birer şerefelidir. (istisnai olarak Yeni Cami minareleri banileri Safiye, Kösem ve Hatice Turhan Valide sultanları temsilen birer olmak üzere üçer şerefe bulunmaktadır.)

-Minarelerde ikiden fazla minare veya ikiden fazla minare sadece padişahların yaptırdığı camilerde (Üç Şerefeli, Süleymaniye, Selimiye, Sultanahmet) bulunmaktadır.

-İç düzen bakımından farklılık ise “Hünkar Mahfili”dir ki sultanların ibadetine mahsus olarak yapılmaktadır.

Lüleburgaz Sokollu Mehmed Paşa Camii

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii

Eminönü Yeni (Valideler) Camii

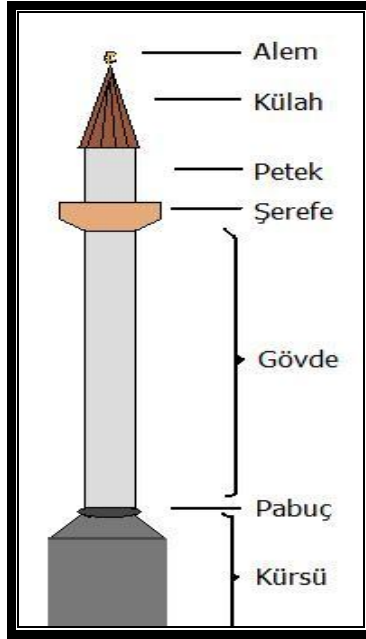
CAMİNİN UNSURLARI

Bir caminin ana yapısının dışında tamamlayıcı unsurları vardır:

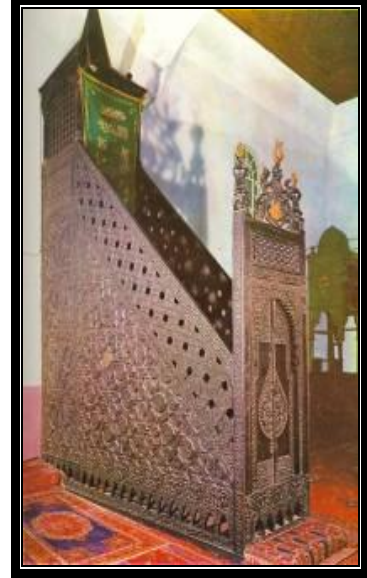
MİNARE: İnananları ibadete davet amacıyla ezan okunması için binaya eklenen en önemli unsurdur. Sembolik değeri en yüksek tamamlayıcı elemandır. Son zamanlarda işlevselliğini (özellikle şerefe kullanımı bakımından) büyük ölçüde yitirmiş olsa da sembolik değerini halen korumaktadır.

Mihrap

Minare

Minber

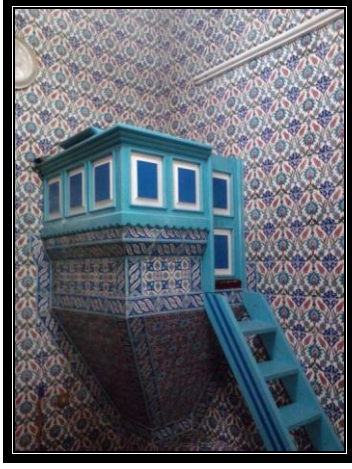
MİHRAP: Namaz esnasında imamın bulunduğu cemaatin önündeki yerdir.

MİNBER: Cuma ve bayram namazlarında hutbe okunması için yapılmış yüksekçe yerdir.

VAAZ KÜRSÜSÜ: Vaaz sırasında vaizin oturması için yapılmış yerdir.

MÜEZZİN MAHFİLİ: Müezzinler için caminin sağ arka bölümünde ayrılmış veya yapılmış yerdir.

HÜNKAR MAHFİLİ: Selatin camilerinde sultanların ibadeti için ayrılmış bölümdür. Caminin ön sol bölümünde yukarıda ve kafesli tarzda yapılmış bir bölme olup giriş-çıkışı da cematten ayrı bir yerden yapılır.

Vaaz Kürsüsü

Bir küçük cami müezzin mahfili

Selimiye Camii müezzin mahfili

Selimiye müezzin mahfilinde ters lale motifi

Süleymaniye Hünkar Mahfili

Ayasofya'ya eklenen hünkar mahfili

Eminönü Yeni Cami hünkar mahfili girişı